

tisch kader worden de belangrijkste elementen van het naoorlogs economisch gebeuren voorgesteld volgens een vast patroon: per vijf jaar krijgen we achtereenvolgens een inleidende beschouwing van de algemene kenmerken van het beschouwde lustrum, een overzicht van de conjunctuur in de verschillende nijverheidstakken, een evaluatie van de handels- en betalingsbalans, een beschouwing over de prestaties van de landbouw, de evolutie van prijzen en lonen, een beschouwing over de investeringen, een inzicht in de financieel-moneitaire gebeurtenissen, en tenslotte een overzicht van de instellingen en gebeurtenissen die het economisch leven beïnvloed hebben.

De gehanteerde methode (chronologisch-thematisch) en het gebruikte bronnenmateriaal (voornamelijk de Jaarboeken van het ministerie van economische zaken en de statistische publikaties van het NIS) staan er borg voor dat Vandepottes studie uitgegroeid is tot een vrij volledige beschrijving van het naoorlogse economisch gebeuren, waarbij economisch duidelijk in zijn ruimste betekenis dient geïnterpreteerd: zowel het Marshallplan, de instellingen van de EEG, het sociaal overleg, de Kongolese onafhankelijkheidsstrijd, de wereldtentoonstelling van 1958, ... kortom, vrijwel alle zuiver economische gebeurtenissen en alle aspecten van het maatschappelijk leven die maar enigszins invloed gehad hebben op het economisch beleid of op de economische conjunctuur, vinden een plaats in het beschreven chronologisch-thematisch stramien. Daar het boek bovendien kan bogen op een bondige schrijfstijl en een gemakkelijke toegankelijkheid (gedetailleerde inhoudstafel) durven we gewagen van een geslaagd naslagwerk voor de naoorlogse economische geschiedenis.

Niettemin menen we ook te moeten wijzen op enkele tekortkomingen van de beschreven studie. Zo kwamen, niettegenstaande de drang naar volledigheid, enkele ons inziens belangrijke aspecten van het economisch gebeuren te weinig of helemaal niet aan bod (De Eenheidswet komt bijvoorbeeld niet ter sprake), terwijl de impact van bepaalde wél vermelde gebeurtenissen, ons inziens werd onderschat (bijvoorbeeld de communautaire problematiek) of, in andere gevallen, overschat (bijvoorbeeld de oliecrisis). Bovendien dient gewezen op de nadelen van de chronologisch-thematische indeling: enerzijds de enigszins geforceerde indeling van het naoorlogse gebeuren in vijfjaarlijkse perioden (zoals de auteur trouwens zelf opmerkt in de inleiding), anderzijds de onvermijdelijke herhalingen in opeenvolgende hoofdstukken. Voegen we er ook aan toe dat, naar ons gevoelen, de statistische appendix wel een grotere uitwerking had verdiend in een studie die in de eerste plaats de evolutie van de belangrijkste economische grootheden wil beschrijven.

Deze randbemerkingen doen echter niets af aan de belangrijkste verdienste van de *Economische geschiedenis van België*, namelijk in een heldere, bondige en bevattelijke stijl de algemene tendensen van de Belgische economische geschiedenis sinds de tweede wereldoorlog geschetst te hebben.

M. Goossens

R. Boltendal, *Koerier tussen gisteren en morgen. De geschiedenis van Je Maintiendrai Friesland 1944-1984* (Drachten-Leeuwarden: Friese Pers Boekerij, [1985], 228 blz., f29,90, ISBN 90 330 1354 1).

Enige maanden na de bevrijding werd de Stichting Je Maintiendrai Friesland in het leven geroepen. De oprichters waren afkomstig uit de illegale groep, die in Friesland het blad *Je*

Maintiendrai verzorgde en verspreide. Aan het einde van de bezettingstijd gaf deze groep ook een nieuwsbulletin *De Koerier* uit. Vrijwel alle betrokkenen waren in het begin van de oorlog enthousiaste leden van de Nederlandse Unie geweest in het besef dat de situatie in Nederland in de jaren dertig onaanvaardbaar was geweest. Dat zelfde besef en de wil de vooroorlogse toestanden niet te laten terugkeren bezielden hen ook na de bevrijding. De bekendste onder hen zou A. Vondeling worden. Deze Stichting JM-Friesland, die nog altijd bestaat, maar waarvan de vernieuwende rol even bescheiden zou blijven als die van de Nederlandse Volksbeweging, heeft in de loop der jaren heel wat sociale en culturele activiteiten ondersteund. Het belangrijkste daarvan was ongetwijfeld haar rol inzake de pers in Friesland, hetzij in de vorm van eigen uitgaven, hetzij (vaker) door middel van deelneming in ondernemingen. Ook hieruit blijkt de continuïteit met de activiteiten voor de bevrijding.

Uit deze Friese JM-kring kwamen twee legale bladen voort: de *Leeuwarder Koerier* en de *Heerenveense Koerier*. Deze vervingen in zekere zin de bladen die voor de oorlog in Friesland domineerden, maar als gevolg van hun wedervaren gedurende de oorlog bij de bevrijding een verschijningsverbod kregen opgelegd: de *Leeuwarder Courant* en het *Nieuwsblad van Friesland*. Zoals op zovele plaatsen in Nederland gaf dat spanningen, die opvallend verschillende wijze werden 'opgelost'. In Leeuwarden kwam het al snel tot een minnelijke schikking. In 1947 verscheen de *Leeuwarder Courant* weer, maar onder condities en op een wijze, die haar vooral tot een voortzetting van de *Leeuwarder Koerier* maakte. In Heerenveen daarentegen kwam het tot langdurige strijd op velerlei terrein, waarbij tot in de jaren tachtig nog processen over de financiële afwikkeling werden gevoerd. De *Heerenveense* (later *Heerenveense*) *Koerier*, de krant van Fedde Schurer in zekere zin, was in zoverre winnaar dat zij overleefde tot in 1969, overigens geheel los van de eerder genoemde strijd, een fusie met de *Leeuwarder Courant* tot stand kwam, waarin de laatste sterk overheerste.

Over deze zaken heeft R. Boltendal, die in de tekst zelf tweemaal voorkomt als adjunct-hoofdredacteur van de *Heerenveense Koerier*, een wat eigenaardig boek geschreven. Hij heeft daarvoor rijkelijk geput uit 'materiaal uit particuliere bron', uit een reeks archieven (Stichting JM-Friesland, Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaesjesintrum, Fries Verzetsmuseum) en uit de leggers van een aantal kranten. Voorts voerde hij gesprekken met betrokkenen en raadpleegde hij in bescheiden mate regionale en nationale literatuur over het tijdvak dat hij beschrijft. Helaas heeft hij zijn verhaal, dat veelvuldig en uitvoerig citeert uit de bestudeerde documenten, ongeannoteerd gelaten. Men kan in Boltendals boek zeer veel gegevens vinden over de activiteiten van de Stichting JM-Friesland en vooral over de geschiedenis van de pers in Friesland vanaf de jaren dertig. Bij de persgeschiedenis gaat het dan hoofdzakelijk over de bedrijven c.q. ondernemingen veel meer dan over de inhoud van de kranten. Als bron voor informatie is *Koerier tussen gisteren en morgen* een nuttig en welkom boek. Maar helaas is het verhaal nogal verbrokkeld gebleven. De auteur koos voor een thematische aanpak, waar op zichzelf niets tegen is, maar hij heeft onvoldoende gezorgd voor een helder chronologisch kader, zodat de diverse onderdelen niet goed in elkaar passen en bepaalde informatie zelfs ontbreekt. Zo heb ik ondanks herhaald zoeken en terugzoeken (er is een personenregister) noch de precieze oprichtingsdatum van de Stichting JM-Friesland, noch de formulering van de doelstelling, noch de herkomst en omvang van het beginkapitaal kunnen terugvinden. Ook Boltendals pogingen zijn verhaal te voegen in de ontwikkelingen op nationaal niveau zijn wat in de goede bedoelingen blijven hangen. Gebrek aan vertrouwdheid met de literatuur lijkt daarvan de oorzaak. In de literatuuropgave,

toch al niet indrukwekkend, komen slechts veertien titels voor, die niet speciaal op Friesland betrekking hebben, waaronder enkele die nauwelijks verhelderend gewerkt zullen hebben, zoals een encyclopedie. Niettemin voor wie zich nader in de geschiedenis van de pers in Friesland wil verdiepen verplichte literatuur.

J. C. H. Blom

J. E. Ellemers, R. E. F. Vaillant, *Indische Nederlanders en gerepatrieerden* (Muiderberg: Coutinho, 1985, 159 blz., f27,50, ISBN 90 6283 631 3).

Indische Nederlanders en gerepatrieerden — 'oud-Indischgasten' werden zij op den duur wel genoemd — waren in Nederland een vanouds bekend gegeven. Ingevolge de openlegging van Indië groeide hun tal sedert het begin van deze eeuw aanzienlijk. Gaandeweg vormden zij een meer en meer duidelijke categorie met een specifiek karakter, specifieke kenmerken en vaak, ook toen, specifieke aanpassings- en integratieproblemen. In het verband van de onderhavige boekbespreking kunnen wij daarop hier natuurlijk niet echt ingaan. Toch is het feit als zodanig in dat verband het signaleren wel waard. Het zou ook in de studie van Ellemers en Vaillant, wie overigens weinig of niets lijkt te zijn ontgaan, misschien wat meer dan terloops ter sprake hebben mogen komen. Want een element van continuïteit was, zeker vanuit de ontvangende Nederlandse maatschappij gezien, in de na-orlogse migratie uit Indonesië bepaald niet geheel en al afwezig.

Valt die continuïteit wellicht eer historici dan sociologen op? In elk geval hebben Ellemers en Vaillant uitdrukkelijk die lijn niet gekozen. Over de voor-orlogse ervaringen, hoe wezenlijk ook, is behalve in romanliteratuur trouwens weinig geschreven of gedocumenteerd. Ook betrof de opdracht aan de auteurs vanwege de Stichting Pelita, Stichting voor de leniging van de materiële en immateriële noden van de slachtoffers van de oorlog met Japan, exclusief de verwerking van de oorlogsgevolgen. De speciale probleemgebieden bleken dan vooral te liggen in de sferen van de psychische verwerking van het leed ten gevolge van oorlog, internering en niet te vergeten de zogenaamde bersiap-periode: toen na de capitulatie van Japan alles voorbij leek, begon het met name voor de geïnterneerden nog eens allemaal opnieuw. Voorts in de sfeer van het sociaal en cultureel isolement van vooral oude Indische Nederlanders: en dan waren er ten derde de kwesties van integratie, vooral in zoverre die voortvloeiden uit de confrontatie met verschillende waardenstelsels welke in bepaalde opzichten tegenstrijdigheden bevatten.

De auteurs zouden de talrijke problemen die in de financiële sfeer aan de orde kwamen nog wel afzonderlijk in deze inventarisatie hebben kunnen noemen. De eventuele schadeloosstelling was zeker niet de geringste van de claims, die door de repatriëring aan de orde werden gesteld en zij werden ook nooit bevredigend opgelost. Waar zij in het boek ter sprake komen, zou men wat meer nadruk hebben kunnen verwachten, meer evenredig aan de overeenkomstige gevoelens van miskenning.

Afwegingen, wegingsfactoren lenen zich natuurlijk altijd bij uitstek voor discussie. Mijn paar kanttekeningen zijn ook nauwelijks als kritiek bedoeld. Het onderzoek is in zijn geheel buitengewoon goed en deskundig gedaan. Het wilde zich als sociologische studie eer op immateriële aspecten der problematiek richten: de verwerking van de oorlogservaring, de verdringing van het verleden, de migratie-ingreep als zodanig, de algemene miskenning in